

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

ภาพเป็นสิ่งสำคัญควบคู่ไปกับตัวอักษรตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบัน และนับวันจะทวี
 คุณประโยชน์แก่มนุษย์มากขึ้น ความจริงภาพเกิดก่อนตัวอักษรจึงจะเห็นหลักฐานได้จากลายขีดเขียนใน
 ถ้ำและศิลาจารึก ต่อมาเกิดอักษรชนิดต่าง ๆ ขึ้น และเกิดการพิมพ์หนังสือและนำภาพมาประกอบเรื่อง
 ราวในหนังสือ ภาพประกอบในหนังสือเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้ง่าย และเป็นสิ่งที่ดึงดูด
 ความสนใจจากผู้อ่านหนังสือได้มาก เพราะฉะนั้นวิทยานิพนธ์ เรื่องนี้จึงมีความมุ่งหมายที่จะศึกษาถึง
 ประวัติและวิวัฒนาการของภาพประกอบในหนังสือไทยโดยการค้นคว้าจากหนังสือ วรรณสาร ต้นฉบับตัว
 เขียนและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์ผู้ที่มีหน้าที่ในการสร้างภาพประกอบในสำนักพิมพ์บางแห่ง
 และสัมภาษณ์นักเขียนภาพประกอบบางคน

จากการศึกษาค้นคว้าทั่วไปทราบประวัติความเป็นมาและความเจริญก้าวหน้าของการพิมพ์
 ภาพประกอบในหนังสือไทย สรุปได้ดังนี้

หนังสือไทยสมัยที่ยังไม่มีการพิมพ์ เป็นหนังสือตัวเขียนซึ่งเขียนบนใบลาน สมุดข่อย
 กระดาษสา การเขียนภาพในสมัยนั้นโดยมากเขียนในสมุดข่อย การเขียนภาพในสมุดข่อยปรากฏหลักฐาน
 ฐานว่า เริ่มมีในสมัยอยุธยาตอนกลาง ส่วนมากเป็นภาพเล่าเรื่องในศาสนาพุทธ สมุดภาพเล่มแรก
 และเก่าแก่ที่สุด คือ สมุดภาพเรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งมีหลายฉบับ ลักษณะเป็นภาพสี่เหลี่ยมเขียนด้วย
 สีน้ำยา ลักษณะของภาพบุคคลมีลักษณะเหมือนภาพฝาผนังในสมัยนั้น จุดมุ่งหมายในการเขียนภาพก็เพื่อ
 เล่าเรื่องในศาสนาพุทธ สอนประชาชนที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ เพียงแต่ดูภาพก็เข้าใจเรื่อง
 ราวได้ และมีจุดมุ่งหมายในการประดับประดาตกแต่งหนังสือให้สวยงาม

ภาพประกอบในหนังสือตัวเขียนสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นภาพในหนังสือตำราต่าง ๆ เช่น
 ตำราการพ้องว่า ตำราการคุณลักษณะสัตว์ ตำรายุทธศาสตร์ ตำราเวชศาสตร์ และภาพในเรื่อง
 วรรณคดีไทย เช่นเรื่อง เวสสันดรชาดก อิเหนา รามเกียรติ์ ลักษณะเป็นภาพสวยงาม มีการลง
 ทองในภาพ การเขียนภาพเริ่มมีการวิวัฒนาการจากการเขียนภาพแบบสองมิติ คือมีแต่ความกว้างยาว
 ไม่มีความหนาลึก มาเป็นแบบสามมิติ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะได้รับ

อิทธิพลจากศิลปะตะวันตก จิตรกรคนแรกที่ริเริ่มการเขียนภาพแบบสามมิติก็คือ ชรวัดินโช่ง แห่งวัคราชอาณาจักร
บรูณะ

ลักษณะของภาพในสมุดข่อยมีหลายประเภทคือ

- ๑. ภาพเล่าเรื่องมีคำบรรยายประกอบ เช่น ภาพเรื่องไตรภูมิ
- ๒. ภาพเล่าเรื่องที่ไม่มีคำบรรยาย เช่น เรื่องอิเหนา
- ๓. ภาพที่ใช้ประกอบเรื่อง เช่น ภาพเวสสันดรชาดก ภาพปริศนาธรรมคดีต่าง ๆ
- ๔. ภาพที่ใช้ประดับตกแต่งหนังสือ เช่น ภาพในสมุดเรื่องพระมาลัยกลอนสวด
- ๕. ภาพตำราเรื่องต่าง ๆ เช่น ภาพตำราสัตวศาสตร์ ภาพตำรายุทธศาสตร์ เป็นต้น

การผลิตหนังสือในสมัยก่อนการพิมพ์ต้องใช้ทุนและเวลานานมาก ผู้ที่จะสร้างและสะสมได้ก็คือ พระเจ้าแผ่นดิน ขุนนาง และผู้มีฐานะร่ำรวย ต่อมาในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การพิมพ์หนังสือไทยที่เป็นตัวอักษรไทย (ก่อนสมัยนี้เป็นการพิมพ์ตัวอักษรโรมัน) ได้เริ่มขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร หนังสือตัวเขียนจึงค่อยลดความนิยมลงไปจนถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การพิมพ์หนังสือในประเทศไทยเริ่มขึ้นในสมัยศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยมีซันนารีฝรั่งเศษเป็นผู้นำเข้ามาเผยแพร่ แต่หนังสือที่พิมพ์ในสมัยอยุธยาได้สูญหายไปสิ้น เนื่องจากสงครามหลายครั้งกับพม่า หนังสือไทยที่มีหลักฐานว่ามีภาพประกอบที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ค้นได้ก็คือภาพนักบุญ หลุยส์ เดอ กงซาคา ในหนังสือคำสอนคริสตัง ซึ่งพิมพ์ในวัดรัตนาคารุส ซึ่งเจ้าอาจารย์ ฟ. ยีแรว์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือครูศึกษา เล่ม ๕ ของโรงเรียนอัสสัมชัญ แต่ถึงไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าหนังสือคำสอนคริสตังเล่มนี้เป็นหนังสือที่พิมพ์ในสมัยกรุงธนบุรี หรือสมัยพระบาทสมเด็จพระจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม เป็นภาพหลายเส้น และจากนลอกไม้ และภาพลักษณะนี้มาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพประกอบในหนังสือเป็นภาพหลายเส้นขาวดำ เป็นภาพที่ประดับหน้าบทแต่ละบท และเป็นภาพตราต่าง ๆ ที่หน้าแรกของหนังสือพิมพ์

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพประกอบเป็นภาพวาดหลายเส้นขาวดำ เริ่มเป็นภาพประกอบเนื้อเรื่อง และเริ่มมีลวดลายประดับขอบหน้าของหน้าปกในและ เริ่มมีภาพวาดเหมือนของบุตแห่งแรกที่หน้าปกใน

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยที่มีการพิมพ์หนังสือได้คุณภาพดีมาก ภาพประกอบในหนังสือเริ่มมีภาพลาย ภาพเขียนลายเส้น และภาพระบายสีของจิตรกรหลายคน เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมชนกนาถ วิจิตรวงศ์ หลวงเจนจิตรยง เป็นต้น ภาพเขียนเริ่มมีการวิวัฒนาการจากการเขียนภาพแบน ๆ มาเป็นภาพมีมุมมอง และแสง เงา และเป็นสมัยที่เริ่มมีภาพเขียนการ์ตูนล้อการเมือง และมีภาพข่าวประกอบในหนังสือพิมพ์

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระอานันทมหิดล ในตอนต้นสมัยรัชกาลที่ ๗ การพิมพ์หนังสือเป็นการพิมพ์ต่อเนื่องจากสมัยรัชกาลที่ ๖ การพิมพ์ยังมีคุณภาพดี หนังสือบางเล่มมีภาพพิมพ์จากต่างประเทศ ต่อมาในสมัยสงครามโลก เศรษฐกิจตกต่ำ ขาดแคลนกระดาษ และอุปกรณ์การพิมพ์ที่ดี ทำให้การพิมพ์ภาพประกอบไม่ได้คุณภาพดี แต่มีการพิมพ์หนังสือปริมาณมาก เนื่องจากมีการศึกษายังคับคั่งเกิดขึ้น ทำให้ราษฎรหนังสือมากขึ้น ราษฎรเริ่มสนใจเหตุการณ์บ้านเมืองมากขึ้น ในสมัยนี้หนังสือพิมพ์จึงมีบทบาทสำคัญ จึงมีนักเขียนภาพการ์ตูนการเมืองในหนังสือพิมพ์หลายคน ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดก็คือ สวัสดิ์ จูธรรม และนักเขียนภาพประกอบในหนังสือสมัยนี้ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดก็คือ เหม เวชกร ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มการเขียนภาพแบบมีมุม มีแสง และเงา ต่อเนื่องกันมาจนทุกวันนี้ ถือว่าเป็นผู้ริเริ่มวิวัฒนาการงานในด้านการเขียนภาพของไทยคนหนึ่ง

ในสมัยปัจจุบัน การพิมพ์หนังสือเจริญก้าวหน้าในด้านเทคนิค การศึกษาอบรมผู้พิมพ์ และมีนักเขียนภาพที่สำเร็จจากสถาบันต่าง ๆ มากมาย มีนักเขียนภาพในหนังสือหลายประเภท คือ นักเขียนภาพในหนังสือทั่วไป หนังสือเด็ก หนังสือพิมพ์รายวัน หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ และอื่น ๆ หนังสือเด็กเป็นหนังสือที่ได้รับความสนใจมากในการสร้างภาพประกอบ เพราะเป็นการปูพื้นฐานการศึกษาของเด็ก มีการศึกษาวิจัยเรื่องภาพประกอบในหนังสือแบบเรีกันและมีการศึกษาเรื่องการจัดทำหนังสือเด็กซึ่งได้เน้นในเรื่องการสร้างภาพประกอบด้วย

ปัญหาของการพิมพ์ภาพประกอบ เป็นปัญหาระหว่างฝ่ายศิลป์ และฝ่ายการพิมพ์ ซึ่งพิมพ์ไม่ได้อันที่ฝ่ายศิลป์ต้องการ และมีปัญหาเรื่องที่ยู่ง่างหนังสือบางคนไม่สนใจในเรื่องการจัดทำภาพประกอบทางสำนักพิมพ์ต้องเสียเวลาหาภาพและสร้างภาพ และปัญหาในการพิมพ์หนังสือเด็กซึ่งมีต้นทุนการผลิตสูงมาก แต่ต้องขายราคาต่ำ จึงไม่ค่อยมีนักเขียนหนังสือเด็กมากเท่าที่นักเขียนหนังสือประเภทอื่น

ปัญหาในด้านการเขียนภาพ นักเขียนภาพในหนังสือไทยในปัจจุบันได้รับค่าแรงน้อยเพราะสำนักพิมพ์เห็นความสำคัญของนักเขียนภาพน้อยกว่าผู้แต่งเรื่อง เมื่อได้ค่าแรงน้อยจึงไม่มีกำลังในการเขียน และนักเขียนส่วนมากมีงานประจำในคันอื่น การเขียนภาพประกอบเป็นงานพิเศษจึงไม่ค่อยมีเวลาเวลาในการเขียน ทำให้เขียนภาพได้ไม่ดีเท่าที่ควร แต่บางครั้งนักเขียนภาพเขียนได้สวยงามมาก แต่เมื่อพิมพ์ภาพออกมาแล้วไม่สวยงาม เนื่องจากทางฝ่ายพิมพ์มีต้นทุนน้อย หรือใช้กระดาษไม่ดีเพราะกระดาษราคาแพงขึ้น ทำให้เกิดปัญหาระหว่างนักเขียนภาพ และฝ่ายการพิมพ์

ขอเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องประวัติและวิวัฒนาการของภาพประกอบในหนังสือไทย ทำให้เกิดข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องภาพประกอบในหนังสือไทยในคันต่าง ๆ คือ ในคันการเก็บรักษาภาพในสมุดข่อยภาพในหนังสือหายากและคันการพิมพ์ภาพในหนังสือ และการเขียนภาพประกอบในหนังสือสำหรับเด็กและขอเสนอแนะหัวข้อเรื่องสำหรับการศึกษาวิจัยของนักศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ในสมัยต่อไป

ในคันการรักษาภาพประกอบในสมุดข่อย แผนกต้นฉบับตัวเขียนของหอสมุดแห่งชาติได้ทำการถ่ายรูปเก็บไว้บ้างแล้ว และควรทำต่อไป เพื่อจะได้รักษามรดกของชาติไทยไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาในคันหนังสือตัวพิมพ์ซึ่งเป็นประเภทหนังสือหายาก เช่น หนังสือบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีภาพประกอบที่สวยงามมากควรจะมีการถ่ายเป็นไมโครฟิล์มเก็บไว้เพราะจะได้เห็นภาพสีเหมือนต้นฉบับ การถ่ายสำเนาอย่างเดี่ยวได้เฉพาะภาพขาวดำไม่สวยงามเท่าต้นฉบับ ในการพิมพ์หนังสืออนุรักษ์งานศพซึ่งขออนุญาตนำต้นฉบับจากหอสมุดแห่งชาติไปพิมพ์ ควรจะแนะนำให้เขาพิมพ์รูปภาพให้เหมือนต้นฉบับเพื่อจะได้แพร่หลายต่อกันไปว่าหนังสือไทยสมัยนี้มีการเขียนภาพและพิมพ์ภาพได้สวยงาม

ในคันการพิมพ์ภาพประกอบในหนังสือสมัยปัจจุบัน ควรจะมีการประสานงานกันให้ดีระหว่างฝ่ายวิชาการ ฝ่ายศิลป์ และฝ่ายการพิมพ์ เพื่อจะได้ภาพถูกต้อง ชัดเจน และสวยงาม และรัฐบาลก็ควรส่งเสริมกิจการพิมพ์เช่นเดียวกับอุตสาหกรรมอื่น ๆ ซึ่งจะเป็นผลดีในการทำให้การผลิตหนังสือมีคุณภาพสูง และราคาการผลิตต่ำลง โดยเฉพาะหนังสือแบบเรียนและหนังสืออ่านต่าง ๆ

ในคันนักเขียนภาพประกอบ นักเขียนภาพต้องคำนึงถึงความถูกต้อง สมเหตุสมผลกับเนื้อเรื่อง โดยเฉพาะหนังสือสำหรับเด็ก ภาพประกอบเป็นสิ่งสำคัญมากในการส่งเสริมการอ่านของเด็ก

และปลูกฝังนิสัยการกระทำความดีมีศีลธรรมตั้งแต่อายุยังเยาว์ นักเขียนภาพควรจะได้รับ การสนับสนุน และส่งเสริมให้กำลังใจในการเขียนภาพหนังสือสำหรับเด็กให้มากขึ้น และควรได้รับการพิจารณาว่ามีความสำคัญเท่า ๆ กับผู้แต่งหนังสือ และควรจะได้คำตอบแทนเท่ากับผู้แต่งหนังสือ นักเขียนภาพการ์ตูน ล้อการ เมืองและสังคมควรจะได้รับ เสรีภาพในการเขียนภาพ เพื่อจะเป็นสิ่งกระตุ้นเตือนและสะท้อนให้เห็นสิ่งที่ต้องแก้ไขปรับปรุงในการบริหารของรัฐบาล แต่นักเขียนภาพก็ต้องคำนึงถึงศีลธรรม ไม่เขียนในทำนองหยาบคายและดูหมิ่นผู้หนึ่งผู้ใด และสถาบันใด

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยสำหรับนักศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์รุ่นต่อไปก็คือ

๑. ควรจะมีการศึกษาเรื่องหนังสือหายากของไทยว่า มีหนังสืออะไรบ้าง อยู่ที่ใดบ้าง โดยรวบรวมเป็นบรรณานุกรม และทำบรรณนิทัศน์ประกอบ
๒. ควรจะมีการวิจัยเรื่องภาพประกอบในหนังสือประเภทอื่น ๆ อย่างละเอียด เช่น เกี่ยวกับการวิจัยเรื่องภาพประกอบในหนังสือแบบเรียนของชั้นต่าง ๆ ซึ่งนักศึกษาปริญญาโท แผนกวิชาโสตทัศนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เคยวิจัยมาแล้วในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ - พ.ศ. ๒๕๑๕

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย